

Régi budavári házak.

Évekkel ezelőtt elhatároztam, hogy a budai Vár történeti topografiáját megírom, megállapítom a történetileg fontos utcák és terek helyét és összeállítom a jelenleg is álló épületekre vonatkozóan felfedezhető történeti adatokat. Egyéb munkáim megakadályoztak abban, hogy ezt a munkát az elgondolásnak megfelelően elkészítsem, és csupán a történeti szempontból nevezetes utcák és terek helyének megállapítására vonatkozó rész készült el belőle. (Tanulmányok Budapest múltjából IV. köt. 59—86. ll.) Nehogy azonban a jelenleg is álló épületekre vonatkozóan összegyűjtött anyag teljesen felhasználatlanul maradjon, jónak láttam a hajdani Vizi-, majd Ferenc József-kapu mellett álló három monumentális épület történetét összefoglalni.

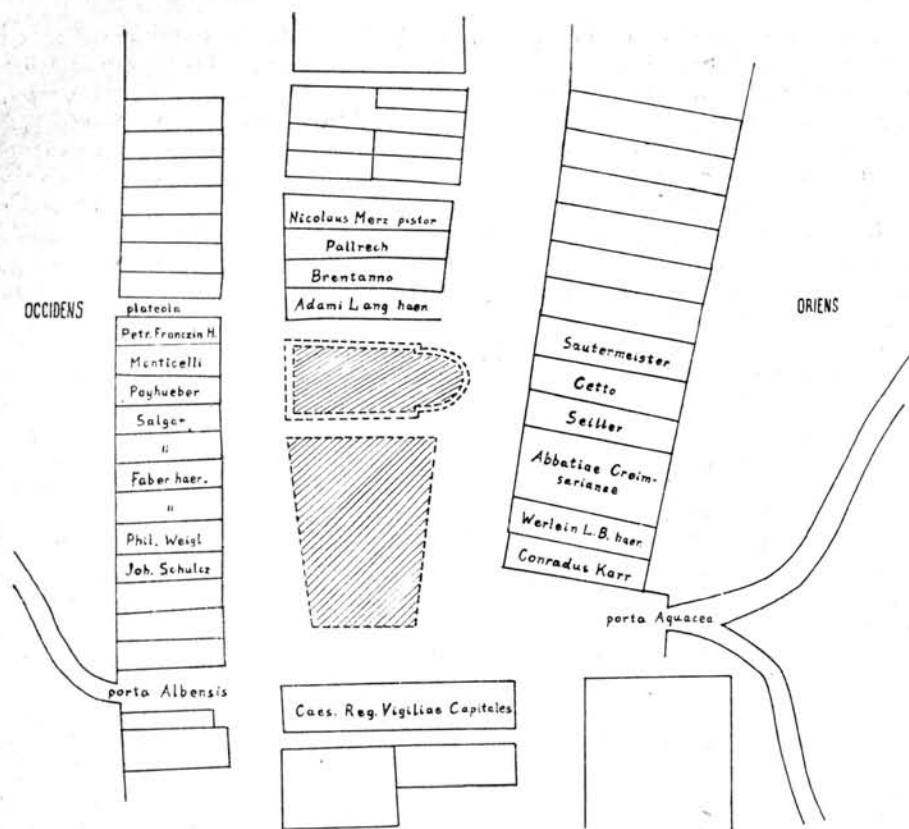
Az 1696. évi budavári telekösszeírás (Zaiger) szerint a Vizi-, később Ferenc József-kapu közvetlen szomszédságában egy sarokház állott, melynek homlokzata 7 öl, hátsó része 8 öl 2 láb, jobboldala 21 öl, baloldala pedig 13 öl 4 és fél láb volt. Az összeírás szövege szerint »Nro 249. Ain Egghaus auf dem Haupt-Plaz langt bis an das Wasser-Thor, hat im Gesicht 7, im Rückhen 8 Klafter 2 Schuech, an der rechten Seithen 21 und an der linckhen 13 Klafter 4½ Schuech, hat etwas vom alten Gemeir und Kellern«, vagyis a ház a visszafoglalás után nagyon rozzant állapotban lehetett, mert helyén csupán falmaradványokat állapít meg az összeírás. Ez az épület eredetileg egy puszkaműves (Wolff *Prunner* bürg. Pixenschüffter) tulajdonába jutott, aki rövidesen egy üvegesnek (Konradt *Kharr* bürg. Glasser) adta azt át.

A sarokházzal szomszédos ház az 1696. évi telekösszeírás szerint báró Werlein István tulajdona lett a visszafoglalás után és szintén csupán falmaradványokból állott. A ház homlokzata az összeírás szerint 14 öl 1 láb, hátsó része 15 öl 5 láb, jobboldala 25 öl 3 láb, a városfalig terjedő baloldala pedig 21 öl volt. Az összeírás szövege szerint »Nro 248. Ain Haus auf dem Haupt-Plaz, hat im Gesicht 14 Klafter 1 Schuech, im Ruckhen 13 Klafter 5 Schuech, an der rechten Seithen 25 Klafter 3 Schuech und an der linkhen 21 Klafter bis an die Statt Maur, hat etwas wenig vom alten Gemäur.« Ez a háztelek Werlein István halála után két részre oszlott, melyeket aztán a már említett sarokházzal együtt 1900-ban 334.000 koronán a magyarországi Vöröskereszt-Egylet szerzett meg s a régi házak lebontása után 1901-ben Hauszmann Alajos tervei szerint 1,065.372 korona költséggel hatalmas palotát építtetett a helyükön, melyben jelenleg a külügy-minisztérium van elhelyezve.

A következő ház is báró Werlein István tulajdona volt s az 1696. évi telekösszeírás szerint homlokzata 14 öl, hátsó része 14 öl 2 láb, hossza pedig 25 öl 3 láb volt. Az összeírás szövege szerint »Nro 247. Ain Haus auf dem Haupt-Plaz, hat im Gesicht 14 und im Ruckhen 14 Klafter 2 Schuech, und in der Länge 25 Klafter 3 Schuech, hat im guetten Theill guets Gemeür, Gewölber und Keller«, vagyis a visszafoglaláskor a falai jó állapotban voltak. Ez a ház Werlein hagyatékából Kolbacher kamarai kormányzósági tanácsos kezébe került, akitől per útján mostohafia, Fuchs kapitány szerezte meg, Fuchs kapitány pedig 1737 április 12-én eladta Löfflern kapitánynak. A Gewöhr-Protokoll szerint »Rittmeister Andre Antoni von Löfflern etc. empfangen Nutz und Gewehr eines auf dem Haupt-Plaz zwischen Herrn Praelaten von Krembsmünster und Michael Hannaberger liegenden Hauses, so im Gesicht 14 Klafter 1 Schuech, im Ruckhen 14 Klafter 4 Schuech, rechter Seiths 25 Klafter 1 Schuech und linckher Seits 23 Klafter 2 Schuech haltet.« Löffler kapitány és felesége nem sokáig tartották kezükben a házat, mert 1743 június hó 8-án 2000 forintért és 100 aranyért eladták gróf Batthyány Lajosnak és Károlynak, s ma is a Batthyány-család tulajdonát képezi.

A Batthyány-család már jóval előbb házat akart venni a Dísz-téren, amint erről Vánosi Ferenc budavárosi jegyzőnek 1718 július hó 16-án valószínűen gróf Batthyány Károly Józsefhez intézett levele tanuskodik. (Köpcsenyi levéltár. L.d. 23. fasc. 20. Nr 6.) Azért kellett a nevezett grófra gondolni, mert ez vett részt az 1714—18. évi török háborúban, amikor is Budán át kellett vonulnia a hadbainduló sereggel. A hivatkozott levél szerint a gróf a középkori Mária Magdolna-egyház (helyesen Szent György-egyház) közelében kívánt házat szerezni, de nem jelölte meg pontosan a kiszemelt házat. Ezért Vánosi Ferenc megküldötte a grófnak a nevezett egyház közelében épült összes házak alaprajzát s pontos megjelölését kérte a megszerezni óhajtott háznak, hogy aztán részletes leírást adhasson róla. Szükségesnek tartotta azonban külön is hangsúlyozni, hogy az itt épült házak kivétel nélkül mind szabad téren állanak, a nyugatiak a szőlőhegyekre, a keletiek a Dunára néznek s tágas pincékkel vannak ellátva. A keleti oldalon álló házak közül a Cetto- és Seiller-házak, a nyugati oldalon álló házak közül pedig a Franzin- és Salgari-házak homlokzata a többinél keskenyebb. Az itt állott középkori templom és az egykori főórség között (versus capitales vigilias) állott házak már mind le voltak bontva, s a helyükön keletkezett tér katonai szemlék céljaira szolgált, amit indokolni látszott az is, hogy ugyanakkor a Werlein-ház szomszédságában épült s a kremsmünsteri apátság tulajdonát képező ház a vár katonai parancsnokának szállásául szolgált. (Commendantis quarterium alias abbatis Cremsarianae domus.)

A levélhez mellékelte térrajzon, mely a méreteket teljesen figyelmen kívül hagyta, a jelenlegi Dísz-tér helyén külön is meg van jelölve, hogy az itt állott törökkori házakat a templommal együtt lebontották, s az ezúton keletkezett tér most katonai díszszemlék céljaira szolgált (In hoc spatium erant tempore Turcico domus aedificatae, quae nunc omnes sunt destructae et totum spatium in aream pro parada militari applicatum una cum supradicto templo Sanctae Mariae Magdalenaee). A Dísz-tér helyén

1. A Dísztéri házak alaprajza 1718-ból.

állott házak a Rabatta-hagyatékbán talált, 1687 január havában készült térrajz szerint törökkori bazárépületek voltak s mint törökkori építmények aligha készültek szilárd anyagból, eltávolításuk tehát nem járhatott nagyobb fáradsággal, s anyagukat viszont a szomszédos házak építéséhez lehetett felhasználni.

Batthyány Károly József grófnak a Werlein-házra eshetett a választása, mert a köpcsényi levéltárban (Lad. 23. fasc. 20. Nr 7) fennmaradt ugyanazon háznak 1722 december 17-én kelt részletes leírása, amely egyszersmind árajánlatot is tartalmaz. Az árajánlat szerint a ház 6300 forinton volt megvásárolható, de a vételi szándékot öt héten belül ki kellett jelenteni, hogy a ház bérlőinek idejekorán fel lehessen mondani. A részletes leírás szerint Werlein István 1695-ben bekövetkezett halálakor a ház értékét szaksterű becslés alapján 14.359 forintban állapították meg, s minthogy Werlein István Kolbacher kamarai kormányzósági tanácsosnak 8176 forintra adósa maradt, 1714-ben Kolbacher kezébe ment át a ház.

A háznak két udvara és két pincéje volt, mely utóbbiak mindegyikében 800 akó bort lehetett elhelyezni. Az emeleten 3 nagyobb és egy kisebb utcai szoba volt, az udvari részben pedig két nagyobb és egy kisebb szoba, egy konyha és egy előszoba, továbbá két terem, melyek egyikéből két mérföldnyi távolságra el lehetett látni a Dunán. A földszinten az udvaron egy 600 véka gabona tárolására alkalmas boltozott helyiség volt, az utcai oldalon pedig két üzleti célokra használható boltozott helyiség. Volt ezeken kívül még négy nagy utcai bolthelyiség, valamint egy szobából és kamrából álló házmesterlakás, továbbá két istálló, az egyik 18, a másik 6 ló számára, egy nagy szénpadlás és egy kamra. A boltozott bejárat alá három kocsi volt állítható, s a két istálló előtti udvar olyan tágas volt, hogy ott gabona-tárolásra szolgáló ládák nagy számban voltak elhelyezhetők.

A részletes leírás végén közölt méretekből megállapítható, hogy ez az árajánlat mindkét Werlein-házra vonatkozott, melyek egyikét az előadottak szerint Werlein jogutóda kevéssel utóbb két részletben értékesítette. Csupán a másik Werlein-ház volt az, amelyet 1743-ban Batthyány Lajos és Károly grófok megvásároltak, amint ezt a házért fizetett vételár is tanúsítja. A Batthyány grófok tulajdonába jutott ház emeletes volt, a korábban értékesített Werlein-ház pedig földszintes, s ebben voltak a bolthelyiségek és az istállók, aminek az a magyarázata, hogy az utóbb említett ház nem lakóháznak épült, hanem gazdasági célokra volt rendelve. A megvásárolt emeletes lakóházat gróf Batthyány Lajos nádor újjáépíttette s ebben fogadta 1751 augusztus 8-án Mária Terézia királynőt budai látogatása alkalmával. (Fővárosi könyvtár évkönyve 1938. évf. 233. 1.)

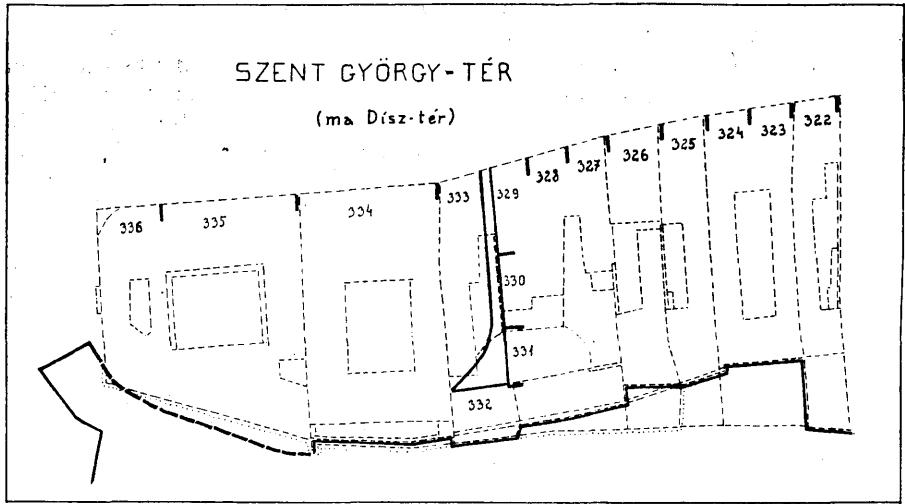
A Batthyány-palota után következő házat a kremsmünsteri apát építtette, s az 1696. évi teleköszeírásban mint két különálló ház van felvéve, aminek az a magyarázata, hogy a Werlein-házhoz hasonlóan az egyik épület itt is gazdasági célokra volt rendelve. E szerint az első ház homlokzata 8 öl 4 láb, a hátsó része 9 öl, hossza pedig 26 öl volt, falai, boltozatai és pincéi jó állapotban voltak. Az összeírás szövege szerint: »Nro 246. Ain Haus auf dem Haupt-Plaz hat im Gesicht 8 Klafter 4 Schuech, im Ruckhen 9, und 26 Klafter in der Länge, hat guets Gemauer, Gewölber und Keller.« A másik ház homlokzata és hátsó része egyaránt 9 öl, hossza pedig 27 öl volt, falai, boltozata, pincéi jó állapotban voltak; az összeírás szövege szerint »Nro 245. Ain Haus auf dem Haupt-Plaz hat im Gesicht wie im Ruckhen 9 Klafter, und in der Länge 27 Klafter, hat guets Gemauer, Gewölber und Keller.«

A kremsmünsteri apát telekszerzésére és házépítésére vonatkozó adatokat azon útleírásból ismerjük, melyet a nevezett apát komornokja készített, s az apátság levéltára őrzött meg számunkra. Ezt az útleírást több mással együtt Lehner Taszilo adta ki 1900-ban »Reisebilder aus dem XVII. Jahrhundert« cím alatt, s ámbár szószerint csupán feltűnően keveset vett át az eredeti szövegből, a lényegest mégis megtaláljuk a kiadványban, s ez a budai telekszerzést és házépítést kellő világításba helyezi. E szerint Kollonics Lipót bíbornok szólította fel Schrevogl Erenbert apátot, hogy a töröktől visszafoglalt budai vár újjáépítésében vegyen részt, mire az apát útnak indította Grinzenberger Kristóf nevű udvari építőmesterét (Hofmaurermeister), hogy számára a budai Várban megfelelő házhelyet nézzen

ki. Werlein István kamarai kormányzó 1687 május 8-án már kiállította azt a teleklevelet, mely szerint az apát a Vizi- és Székesfehérvári-kapuk közötti téren (auf dem Platz negst an dem Wasser- und Stuhlweissenburger Thor) házhelyet kapott azon feltétel alatt, hogy azon keresztény munkásokkal rendes házat építtet s a ház utáni polgári terheket viselni fogja. (Mit Christen wohl auferbaut und die bürgerliche onera darauf verbleiben sollen.) A házhelyen eredetileg több kisebb ház (unterschiedliche kleine Häuser) állott, amelyekhez három pince (drei guten Kellern wohl versehen) tartozott, s ezek egyikében 172 török foglyot őriztek.

Az építőmester javaslatára az apát elhatározta, hogy Budára utazik s személyesen adja meg a házépítésre vonatkozó utasításokat. 1687 május 25-én útnak is indult Schrader György nevű komornokja társaságában s Linzben hajóra szállott, hogy a Dunán tegye meg az utat Budáig. Ez a Schrader György részletesen leírta az egész dunai utazást, amely nem volt veszélytelen s kalandokban is bővelkedett. Bennünket ebből az útleírásból csupán a budai vonatkozású részletek érdekelnek, amelyek szerint az apát június 2-án estére érkezett Budára, amikor is a Vár kapuinak már zárva kellett volna állani, a várparancsnok rendeletére azonban mindaddig nyitva maradtak, míg az apát poggyászát felvitték a Várba. Június 3-án az apát a kamarai kormányzó és a császári építőmester társaságában meg szemlélte a hét házból alakított házhelyet s a nevezett építőmester által építési tervet készíttetett. (Herr Praelat aber haben mit dem Kays. Cameral-Inspector und Baumeistern die Brandstetten, so in sieben kleinen Häuser bestanden, besichtigt, alles ordentlich ausgetheilt, und durch angezogenen Herrn Kays. Baumeistern darüber ein Riss machen lassen.) Ez a császári építőmester nincs megnevezve, más forrásokból azonban megállapítható, hogy Venerio Ceresola volt, aki Buda városa újjáépítése körül nagy érdemeket szerzett. Június 9-én hagyta el az apát a budai várat s hazaérkezése után úgy döntött, hogy az apátság embereivel fogja a budai házat felépíttetni, mert a budai munkabérek túl magasaknak találta. Valósággal így is történt: a kremsmünsteri apátság scharnsteini és eggenbergi uradalmában termelték ki a házépítéshez szükséges fát és meszet, s az apátság Grünauer András nevezetű tutajosa szállította le az építőanyagot a Dunán Budára, ahol aztán a ház Grinzenberger Kristóf apátsági építőmester vezetése alatt hamarosan felépült. A budai házra a kremsmünsteri apátságnak egyáltalán nem volt szüksége, és ezért kezdettől fogva bérbeadás útján értékesítette. Az előbbiekből már tudjuk, hogy 1718-ban a budai várparancsnok szállása volt, aminek építésénél fogva teljesen meg is felelt. A legújabb időben a vallásalap szerezte meg a házat és jelenleg a pápai nunciatura van benne elhelyezve.

A kremsmünsteri apátság házának északi szomszédja a török hódoltság után Bösinger Ignác lett, ki 1693-tól kezdve viselte Budán a polgármesteri tisztet. Ez a ház a kremsmünsteri apátság házához viszonyítva szerényebb méretű volt, mert homlokzata csupán 5 ölet tett ki, s ugyanolyan méretű volt a szomszédos ház homlokzata is. A Rabatta-hagyatékban talált térkép szerint mindkét ház egy-egy régiebb házteleknek felelt meg, s valószínűen a középkorban is ugyanilyen méretű házak állottak a helyükön. Ezután ismét tekintélyesebb ház következett, amely Sautermeister Frigyes

2. Dísz-téri háztelkek hajdan és ma.

tulajdona volt, aki 1699-től kezdve viselte Budán a polgármesteri tisztelet. E ház a Rabatta-hagyatékban talált térkép szerint két házhelynek felelt meg, tehát a középkorban két ház állott a helyén.

A török hódoltság korából sem megbízható térrajzok, sem pedig az egyes házak történetére vonatkozó adatok nem állanak rendelkezésre. Egyedül a Rabatta-hagyatékban talált s 1687 január havában készült térrajz az, amelyből a budai háztelkek törökkori s közvetve középkori állapotára is következtetni lehet. A visszafoglalástól kezdve ez időpontig ugyanis még alig indult meg az építkezés, a törökök pedig nem sokat változtattak a középkori állapoton. Bizonyítja ezt a kremsünsteri apátság háza, melynek helyén az előadottak szerint régebben hét ház állott, amint a Rabatta-hagyatékban talált térrajz is így tünteti fel az ottani helyzetet. Ez a hét ház nem is egyvonalban állott egymás mellett, hanem az apátság házának déli részén keresztül az idézett térrajz szerint egy szűk sikátor vezetett a jelenlegi Dísz-térről a várfalakhoz, amely sikátor valószínűleg még középkori maradvány volt. Ennek a sikátornak háztelkek céljaira való felhasználása a mellett tanuskodik, hogy a visszafoglalás után a házhelyek kijelölésénél nem mindig tartották szem előtt a régebbi állapotot, hanem teljesen szabadon jártak el. Valószínűleg így történt a kremsünsteri apátság házával délen szomszédos Werlein-házaknál is, amelyek a Rabatta-hagyatékban talált térrajzon feltűnően tekintélyes homlokzatú házaknak vannak feltüntetve, amiből nem kell szükségképpen arra következtetni, mintha a török hódoltság alatt, illetőleg a középkorban is ugyanilyen méretű házak állottak volna itt. Werlein János a hódoltság utáni Buda első kamarai kormányzója volt, aki a házhelyek kiosztását intézte s bizonyára első volt azok sorában, akik Budán házat építettek, amely a Rabatta-hagyatékban talált térrajz időpontjában már készen állott.

Egyedül abból kellene a házak nagyobb méreteire következtetni, hogy e helyen a rendelkezésünkre álló okleveles adatok szerint a középkor végén az esztergomi érsek háza állott. Sajnos azonban a középkori okleveles adatok a budavári házak terjedelmére a legritkább esetben nyújtanak támpontot, s a nevezett házokról is csupán annyit tudunk, hogy mely időpontban és mily módon jutottak az esztergomi érsek tulajdonába. Helyrajzi szempontból ez nem sokat jelent, helytörténeti szempontból azonban mindenesetre megbecsülendő.

A Vizi-, illetőleg Ferenc József-kapu, a középkorban a mellette álló Szent János-egyház után Szent Jánosról elnevezett kapu melletti ház 1476-ig Beckensloer János esztergomi érsek tulajdona volt, ki a mondott évben titkon Ausztriába szökött és Mátyás király legnagyobb ellenségéhez, III. Frigyes császárhoz csatlakozott. Minthogy az érseki szék Beckensloer szökése után egyideig nem volt betöltve, a budai ház karbantartásáról senki sem gondoskodott, és ennek következtében romlásnak indult. Mátyás király 1478 március 7-én kelt okleveléből (Századok 1904. évf. 408. és köv. ll.) viszont tudjuk, hogy az uralkodó hirdetmény útján közölte a budai háztulajdonosokkal (per publicum edictum, quod in foris et locis publicis huius civitatis nostre proclamari mandavimus et publicari) azon rendelkezését, amely szerint egy éven belül mindenki köteles a házát rendbehozatni (reficere et reformare), ellenkező esetben olyanok kezébe kívánta az uralkodó juttatni azokat, akik hajlandók voltak a házakat kitataroztatni (qui illas propriis expensis bono modo reformarent). Minthogy pedig a külföldre szökött Beckensloer érsek sarokházát, mely az esztergomi érsekség háza és a Szent János-kapu között állott (domum acialem, que penes domum archiepiscopalem et juxta portam huius civitatis nostre Budensis Sancti Ioannis vulgariter appellatam), az uralkodó rendelete ellenére sem hozatta rendbe (reficere minime curavit), megfosztotta annak birtokától, éppenúgy, mint a Mindszent-utca több mint tíz házának tulajdonosát is ugyanezen okból hasonló büntetéssel sújtotta (ob contemptum huiusmodi edicti nostri distribuendo contulimus). Ezt a sarokházat, mely nem volt az esztergomi érsekségé és semmi címen sem illette meg az esztergomi érsekséget (non archiepiscopalem, neque aliquo proprietatis jure ad archiepiscopatum Strigoniensem spectantem), tehát a nevezett érsek magántulajdonát képezte, Péter erdélyi prépostnak és királyi titkárnak, valamint testvéreinek, Máthénak és Pálnak adta az uralkodó azon kikötéssel, hogy a nevezett házat kötelesek rendbehozatni (ut ipsi illam bono modo reformare et edificiis decorare debeant). Ha pedig Beckensloer esztergomi érsek vagy más valaki a nevezett Péter prépostot és testvéreit a ház miatt perrel támadná meg, a per megindítása előtt nem csupán a háznak rendbehozatalára fordított költséget volt köteles megtéríteni, hanem azt az 1000 arany forintot is le kellett tennie, amelynek fejében az uralkodó a házat átadta az új tulajdonosoknak. A budavárosi tanács 1479 május 31-én kelt iktatóleveléből tudjuk, hogy Péter prépost a nevezett sarokházat nagy költséggel rendbehozatta (a sue desolationis ruina gravibus cum expensis fuit et est reformata) s minthogy egy éven át ellenmondás nélkül bírta azt (in dominio supradicte domus per diem et annum quiete permansit, nemine penitus contradictorum comparente), a budavárosi

tanács törvényes szokásai szerint beiktatta annak birtokába. Ámbár Váradi Péter prépost, ki rövidesen kalocsai érsek lett, 1484-ben elvesztette Mátyás király kezét s börtönbe került, 1500-ban bekövetkezett haláláig mégis kezében tartotta a nevezett házat. Csak Váradi Péter halála után sikerült vetélytársának, Bakócz Tamás esztergomi érseknek rábírnia II. Ulászló királyt, hogy 1503 szeptember 24-én a budavárosi tanácshoz rendeletet intézzen (Századok 1904. évf. 410. s. köv. ll.), melyben a budai ház ügyének elintézésére utasította (*coram vobis ex parte dicte domus acialis iudicium et iusticiam petere et recipere valeat atque possit*). Ez oklevél szerint Váradi Péter a Szent János-kereszt melletti sarokházat Beckensloer érsektől eredetileg csupán lakás céljaira kapta meg (*pro hospitio sibi dari et concedi impetrasset*), mikor azonban a nevezett érsek elhagyta az országot (*ad externa regna proficiscente*), Mátyás király az érsekségtől megfosztotta (*ocupando et auferendo dictum archiepiscopatum de manibus ipsius*), Váradi Péter pedig a budai sarokházat, mint királyi titkár az érsekség jogigényének elhallgatásával (*tacito jure dicti archiepiscopatus*) magának és testvéreinek adományoztatta. Mindezeket természetesen igazolni kellett, s minthogy a nevezett ház Buda város területén állott, a király az ügy elintézését a budai tanácsra bízta. A per meg is indult, s a budai tanács 1504 március 4-én kelt okleveléből tudjuk, hogy a tanács sem tudta dűlőre vinni a dolgot, mert az uralkodó újabb rendeletéből főpapok és bárók bírói széke elé került (*in presentiam certorum dominorum prelatorum et baronum per regiam maiestatem ad hoc deputatorum*). Bakócz Tamás érsek azt vitatta, hogy a budai sarokház mindig az esztergomi érsekség tulajdona volt (*ad archiepiscopatum Strigoniensem semper pertinuisse*), s Mátyás király nem volt feljogosítva, hogy azt az esztergomi érsekségtől elvegye és Váradi Péternek adományozza. Arról, úgy látszik, nem esett szó a per folyamán, hogy Mátyás király a ház elhanyagolásának a címén az esztergomi érseket is megfoszthatta a nevezett ház birtokától, s a ház helyreállításának kötelezettségével adhatta át Váradi Péternek és testvéreinek. Elég az hozzá, hogy Váradi Péter, illetve ennek testvére lemondott a per további viteléről s minden kárpótlás nélkül átengedte a házat az esztergomi érsekségnek. Bakócz Tamás viszont lemondott arról az 500 forintról, mellyel a boldogult Váradi Péter adója maradt.

Bakócz Tamásnak a sarokház tulajdonát illető állítása aligha felelt meg a valóságnak, s a per folyamán legfeljebb azt bizonyíthatta, hogy a ház Beckensloer érsek tulajdona volt. Azt már csupán hatalmi szóval lehetett kimutatni, hogy Beckensloer nem saját maga, hanem az érsekség számára szerezte meg a házat. A budavári tanács 1473 október 13-án kelt okleveléből ugyanis kiviláglik, hogy a Szent János-kereszt melletti sarokház addig Nagylucsei Orbán esztergomi prépost és királyi alkincstartó magántulajdona volt, ekkor pedig csereképpen egy buda-külvárosi újjáépített ház ellenében Nagyváti Albert deák, pécsi várnagy tulajdonába ment át. A Nagylucsei-később Nagyváti-ház az oklevél szövege szerint a Szent György-tér (*in platea Sancti Georgii martyris a parte orientali*) keleti oldalán az esztergomi érsekség házának közvetlen szomszédságában (*in contigua vicinitate domus archiepiscopatus Strigoniensis ab una*) a Szent János-kereszt mellett (*parte vero ab altera ad latus porte civitatis Beati Joannis*

3. A Dísz-tér 1—2 számú házak a lebontás előtt (1900).

vocate) állott, tehát ez volt az a sarokház, amely utóbb Beckensloer esztergomi érsek tulajdonába jutott. Ennek következtében 1473-ig semmiképpen sem lehetett ez a ház az esztergomi érsekségé, s az 1478. évi oklevél is csupán azt mondja róla, hogy Beckensloer esztergomi érsek tulajdona volt. Minthogy a szomszédos ház az esztergomi érsekség tulajdonát képezte, minden valószínűség szerint az érsekség ezen házának kibővítésére szánta azt a házszerző érsek, szándékát azonban nem valósíthatta meg, mert a budavárosi tanács 1479 május 31-i oklevele is azt igazolja, hogy a nevezett ház mindig Beckensloer nevében állott (eiusdem domini Joannis archiepiscopi sub nomine stetit et fuit).

Volt azonban az esztergomi érsekségnek még egy háza a közelben, melyet Palóczy György esztergomi érsek szerzett meg 1435 szeptember 30-án Tamás és Zakariás budai polgároktól. Ez a ház a Szent János-kapu melletti sarokház közvetlen szomszédságában álló érsekségi ház északi szomszédja volt, amely ház másik oldalán Henrik pécsi püspök háza állott. Amikor tehát Bakócz Tamás 1504 március 4-én a Szent János-kapu melletti ház tulajdonát is megszerezte az érsekség számára, akkor három egymás-melletti ház volt az érsekség tulajdonában, melyek helyén ma a Vörös-kereszt-Egyet palotája áll, a Batthyány-palota pedig minden valószínűség szerint már a Henrik pécsi püspök középkori háza helyét foglalja el. E házak kivétel nélkül mind a középkori Szent György-templom közelében (prope Sanctum Georgium) állottak, amely teret a templom után a középkorban mindig Szent György-térnek vagy utcának nevezték. Ezeknek a házaknak az kölcsönöz jelentőséget, hogy itt lakott Bakócz Tamás esztergomi érsek, mikor 1515-ben Dózsa György kereszteseit felavatta. Ez indokolja azt is, hogy a felavatás Szerémi György elbeszélése szerint a mai Dísz-tér északi végében a honvédemlék mellett állott Szent György-egyházban történt, amelytől a tér, illetőleg utca az elnevezését kapta. Ezt a nevet a török hódoltság után azért vesztette el a tér, mert a Szent György-egyházat a hagyomány tévesen a középkori Mária Magdolna-egyházzal azonosította. Ma már teljesen tisztán áll előttünk a jelenlegi Dísz-téren állott templomnak a középkori Szent György-egyházzal való azonossága, s éppen ezért legfőbb ideje lenne, hogy a tér eredeti neve újból visszaállíttassék. Indokolnák ezt azok a történeti események, melyek ezen a téren zajlottak le; de indokolná a Dísz-tér elnevezés helytelensége is, mert ez a német Parade-Platz-nak rosszul sikerült magyar fordítása.

Míg az előadottak szerint Bakócz Tamás az esztergomi érsekség budavári házait egy újabb házzal gyarapította, addig a családja számára is szerzett a budai Várban házakat, melyek egyike a Szent György-téren (in theatro Beati Georgii martyris), másika az Olasz-utcában (in platea Italicorum) állott s ez utóbbi helyrajzi szempontból különös figyelemre tarthat számot. A budavárosi tanács 1483 augusztus 11-i oklevele szerint ugyanis a péterváradai ciszterciták Szent Pál-utcai házuknak hátsó részét, amely hátsó rész határos volt a Bakócz Tamás titeli prépost és királyi titkár Olasz-utcai házával (posteriorem partem domus eorundem abbatis et conventus hic Bude in medio nostri in platea Sancti Pauli existentem et habitam, que videlicet posterior pars domus pretacte domui et curie venerabilis domini Thome de Erdőd prepositi ecclesie Tituliensis, secre-

tarii regie maiestatis vicinari dinoscitur), eladta ugyanazon Bakócz Tamásnak és az oklevélben felsorolt rokonainak. A nevezett Olasz-utcai házat pedig Bakócz Tamás 1482 augusztus 22-én vásárolta meg Rozgonyi László nándorfehérvári kapitánytól, s ha most a péterváradai ciszterciák Szent Pál-utcai házának hátsó része határos volt a Bakócz Tamás Olasz-utcai házával, akkor az Olasz- és Szent Pál-utcáknak egymással párhuzamosan haladó, szomszédos utcáknak kellett lenniök. (V. ö. Pataki Vidor: A péterváradai ciszterciák a középkori Kelenföldön. Klny. a Cisztercita Rend budapesti Szent Imre-gimnáziumának 1941—42. évi évkönyvéből. Budapest 1942. 38—39. l.) Ez ellentétben áll azon régebbi megállapítással, hogy a középkorban nem a Szent Pál- és Olasz-utcák, hanem a Szent Pál- és Mindszent-utcák voltak szomszédosak. (Tanulmányok Budapest múltjából IV. köt. 75. l.) Megállapításomat pedig a budavárosi tanács 1457 november 4-i oklevelére alapítottam, amely szerint a budai Vár északi végét elfoglaló Szombat-téren (in foro sabbati) álló házzal a Mindszent-utcai oldalon a veszprémi püspök háza (in vicinitatibus domorum reverendi in Christo patris domini episcopi Vesprimiensis a parte platee Omnium Sanctorum), az Olasz-utcai oldalon pedig a Kapi János háza (Johannis Kapi a parte platee Italicorum) volt határos. Ugyanazon megállapításomat továbbá János király 1536 január 15-én kelt oklevelére alapítottam, mely szerint a Szombat-téren álló másik ház egyik kapuja a Szent Pál-, másik pedig a Zsidó-utcára nyílt. (Domum lapideam in civitate nostra Budensi in loco Zombathel existentem, cui ab una domus circumspecti Alberti Etheyky, ab alia vero partibus domus providi Naghmenyel vicinari dinoscitur, cuius quidem domus una porta ad plateam Sancti Pauli, altera vero ad plateam Judeorum patent.) Ezekből az adatokból azután arra következtettem, hogy a Szombat-tértől kezdődően négy utca indult délfelé, melyeket a mai Úri-, Országház-, Fortuna- és Werbőczy-utcákkal azonosítottam. Az azonosítás annyiban helytálló volt, hogy ezek az utcák valószínűleg a középkori Olasz-, Mindszent-, Szent Pál- és Zsidó-utcáknak feleltek meg, csupán a sorrend tekintetében nem voltak okleveles támaszpontjaim, s ezt a támaszpontot most a budavárosi tanács 1483 augusztus 11-i oklevelében sikerült megtalálni, amely oklevél az Olasz- és Szent Pál-utcák szomszédosságát bizonyítja. Ezek szerint a mai Úri-utca nem a középkori Olasz-, hanem a Mindszent-utcának felelt meg, a mai Országház-utca helyén pedig nem a középkori Mindszent-, hanem az Olasz-utca vonult. Erre mutat különben az idézett 1457 november 4-i és 1536 január 15-i oklevelekben említett utcák sorrendje is, amely a következő volt: Mindszent-, Olasz-, Szent Pál- és Zsidó-utcák, s ezt a sorrendet idézett tanulmányomban figyelmen kívül hagytam. De erre mutat Verancsi Antal magyar krónikájának tanulmányomban idézett (79. l.) helye is, mely az 1541. évi török megszállással kapcsolatosan a budavári utcákat a következő sorrendben tüntette fel: Mindszent-utca, Olasz-utca, Szent Pál-utca, Zsidó-utca és Ötvös-utca. Ha most a mai Úri-utca a középkori Mindszent-utcával volt azonos, akkor érthetővé válik a zalai konvent 1444 november 30-i oklevelének azon helye is, mely az örményesi pálosok Mindszent-utcai házat a Szent György-egyház közelébe helyezi, s nem kell e célból a mai Tárnok-utcát a középkori Mindszent-utcával azonosítani.

Hogy a mai Tárnok-utca középkori neve Szent György-utca volt-e, amint ez Fekete Lajos tanulmányában olvasható (Tanulmányok Budapest múltjából VI. köt. 124. l.), arra semmiféle okleveles támaszpontunk nincs. Az azonban kétségtelen, hogy a Szent György-teret a középkorban Szent György-utcának is nevezték, mert V. László király 1455 július 14-i oklevelében egy budavári házról azt olvassuk, hogy a Szent György-utcában a Zsidó-kapu mellett állott (in platea beati Georgii martyris penes portam Judeorum), a Zsidó-kapu pedig a későbbi Fehérvári-kapuvá vált azonos. De a térnek a szemközti Szent János-, illetőleg Vizi-kapu melletti része is Szent György-utca néven volt ismeretes, amint ez a budavári tanács 1483 augusztus 11-i oklevelében olvasható (in platea Sancti Georgii martyris a parte orientali); könnyen lehet ezért, hogy a Szent György-utca név a középkorban a mai Tárnok-utcára is áttért.

Semmiképpen sem oszthatjuk azonban Fekete Lajosnak azon felfogását (id. h. 125. l.), mintha a középkori Ötvös-utca a mai Szentháromság-utca helyén állott volna. Az Ötvös-utcáról ugyanis kimutattuk (id. h. 79. l.), hogy az a korábbi Szent Miklós-utcával volt azonos, mely a domonkosok Szent Miklósról elnevezett kolostorától kiindulva déli irányban haladt a Boldogasszony-egyházig. Bizonyítható ez a budai városi tanács 1489 április 26-i oklevelével, mely szerint Karai László óbudai prépost háza az ötvösök utcájában (in platea aurifabrorum) állott, két másik ház között, s ugyanazon házról Kétházy Pál esztergomi prépost 1506 október 31-i végrendeletében azt olvassuk, hogy a Boldogasszony-egyházzal szemben állott. A kettős elnevezés a Mindszent-utcánál is föltalálható, amint ezt a budai káptalan 1527 március 30-i oklevele igazolja (in platea Omnium Sanctorum alias Posthomethew-uccza). Az Ötvös-utca különben sem azonosítható a mai Szentháromság-utcával, mert az utóbbi keresztutca, Verancsics idézett helye szerint pedig az Ötvös-utca hosszanti utca volt. A mai Szentháromság-utca sem nevezhető eddig névtelen utcának, amint ezt Fekete Lajos véli (id. h. 125. l.), mert idézett tanulmányomban meggyőzően kimutattam, hogy ez volt a Kereskedők-utcája (platea seu series apothecariorum), ahol a kereskedők testületének a háza (domus confraternitatis apothecariorum) is állott.

Gárdonyi Albert

FÜGGELÉK.

I. 1718 július 16. Vánosi Ferenc budai szindikus levele gróf Batthyány Lajoshoz budai házvásárlás ügyében.

Excellentissime domine comes, domine mihi gratiosissime. Quo magis in futurum satisfaciam, aedificia totius spatii circa templum Sanctae Mariae Magdalenae in adiacente *delineatione* humillime submitto. Dignetur eadem Excellentia Vestra specialius designare, quammam domum intelligeret et accuratissimam descriptionem ex debito praestabo. Interim universim omnes sunt in publico apertoque loco posita: occidentales promontoria, orientales Danubium a tergo respiciunt, sat amplae cellariisque provisae. Angustiores sunt ad orientem Cettiana, Seilleriana, ad occidentem Petri Franzin et domini Salgar cum signo sub*. De templo caeterisque domibus versus capitales vigiliis nil amplius exstat, estque vacuum spatium pro congregando milite peramplum. Dumque haec pro obligamine meo humillime perscribo, veterioribus gratis me demisse commendans persevero Eiusdem Excellentiae Vestrae domini domini gratiosissimi humillimus servus Franciscus Vanosi Dr, prothonotarius apostolicus, senator et sindicus Budensis. Budae, 16. Julii 1718.

Mellékelve egy »Delineatio nonnullorum aedificiorum Budensium« feliratú térrajz, melyen a kremsmünsteri ház felirata: »Commendantis quarterium, alias abbatae Cremisarianae domus«.

Köpcsényi Batthyány-levéltár Lad. 23. Fasc. 20. Nr. 3.

II. 1722 december 17. A Werlein-ház eladási feltételei.

Entwurf des in der Vöstung Ofen ligenden Werleinschen Hausses. Dieses Hauss ist nach Absterben des seeligen Herrn von Werlein anno 1695 unparteyisch durch die Handwerksleuthe geschätzt worden lauth Inventarii pro 14359 Fl. 30 Kr. Hernach ist solches anno 1714 dem gewesten Administrations-Raht Kollbacher, weilten der seelige Herr von Werlein ihm schuldig verbliben, übergeben undt eingeräumt worden, haften also auf diesem Hauss 8176 Fl. 40 Kr.

Dieses Hauss hat zwey Höff undt 2 schöne Keller, jeder auf 800 Emer Wein-Wohnung auf die Gassen: drey grosse schöne Zimmer von schönster Stokathorarbeit undt noch ein kleines. In Hoff zwey grosse Zimmer, ein kleines, ein grosse Kuchel, ein Vorhauss, ein Sall, deto ein grosser Sall mit schöner Stokethorarbeit, allwo mann 2 Möill Wegs alles auf dem Wasser ankommen sehen kann, im obern Stokh.

Ebner Erden hat es in Hoff ein grosses Gewelb, wo man bis 600 Mezen Fueter schitten kann, mehr zwey Gewölber, so man nach Belieben appliciren kan auf die Gassen, worin Kauffleuth ihre Handlungen führen können, hat es 4 schöne grosse Gewölber, mehr auf die Gassen ein Stuben undt Camer, wo ein Haussmeister wohnen kann.

Dan seyndt 2 Stähl, einer auf 18, der andere auf 6 Pferdt, ein grosser Heüboden, deto ein kleines Camerl zum Fueter schitten. N. B. Eine gewölbte Einfahrt, wo man 3 Wägen stöllen kan. Dan ist der Hoff so gross, wo die 2 Stallungen seyndt, das mann überflüssig Plaz hat Traydt-Kästen auf vill tausent Metzen Frucht zu machen.

Wan hirvor sehstausent Gulden undt drey hundert Gulden Leytkhauff mit lezten Worth gegeben werden, so ist mann vorbietig auf künfftigen St Georgi 1723 solches abzutreten. Die übrigen 2176 Fl 40 Kr. miessen die Werleinschen Erben bezahlen, damit die auf diesem Hauss haftende 8176 Fl 40 Kr völlig abgeführt werden.

NB. Die Resolution muess hierauf lengstens in 5 Wochen erfolgen, ob mann es kauffen will, damit denen jenigen Partheyen, so dermahlen in dieser Behausung wohnen, solches erindert werde, und sich umb andere Gelegenheit umbsehen können, damit alles künfftign St. Georgi geraumbt ist. Ofen, den 17. Decembris 1722.

NB. Die Weithe erstreckt sich von diesem Hauss in 25 Clafter 3 Schuh, die Länge aber in 28 Clafter 1 Schuh.

Mellékelve két térrajz mértékmejelöléssel.

Köpcsényi Batthyány-levéltár Lad. 23. Fasc. 20. Nr. 7—8.